

Kur'an'da Ehl Kavramına Bakış

Öz: Sosyolojik ve dini bir gerçekliğe atıfta bulunan "ehl" kavramı, Kur'an'da önemli bir yer tutmakta ve toplumsal yapının özellikleri hakkında birtakım ipuçları vermektedir. Elçilerin tebliğ görevlerinin muhatabı olan toplumların yapısal özelliklerini daha iyi anlayabilmek için "ehl" kavramının çok iyi bir şekilde araştırılması gerekir. Diğer taraftan kavramın sosyolojik ve dini içeriğine ilaveten âyetlerde başka anlamlara da matuf olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenlerle "ehl" lafzının araştırılmayı hak eden bir konu olduğu kanaati hasıl olmuştur. Bu makale, yukarıda dile getirilen söz konusu boşluğu bir nebze de olsa doldurmak maksadına binaen kaleme alınmıştır. Burada önce sözlüklerin "ehl" kavramına hangi anlamları verdikleri üzerinde durulacak ve akabinde Kur'an'da kullanıldığı alanlar sistematik bir şekilde tasnif edilecek ve geçtiği âyetlerde hangi manaları uhdesinde barındırdığı örneklerle detaylandırılarak açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Ehl, Kitap, Beyt.

İskender
ŞAHİN

A Look at The Concept of Ahl in The Qur'an

Abstract: The concept of "ahl", which essentially refers to a sociological and religious reality, has an important place in the Qur'an and gives some clues about the characteristics of the social structure. In order to better understand the structural characteristics of the societies that are the addressees of the mission of the messengers, the concept of "people" should be researched very well. On the other hand, in addition to the sociological and religious content of the concept, it is understood that the verses also refer to other meanings. For these reasons, it has been concluded that the word "ahl" is a subject that deserves to be investigated. This article has been written with the aim of filling the above-mentioned gap to some extent. Here, first, it will be focused on what meanings the dictionaries give to the concept of "ahl", and then the areas where it is used in the Qur'an will be systematically classified and the meanings that it contains in the verses will be explained in detail with an example.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Ahl, Book, Bayt.

* Doç. Dr. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. E-Posta: iskender.sahin@ikc.edu.tr ORCID ID: <https://www.orcid.org/0000-0002-0535-5762>.

Giriş

Peygamberler, Allah'ın dinini insanlara ulaştırıp onlarla buluşturmak ve tanıştırmakla görevli insanlardır. Tebliğ olarak isimlendirilen bu vazife, içlerinde yaşadıkları toplumların içinde icra edilmiştir. Özelde bireyleri, genelde toplumu hedef alan bu tebliğin nihai amacı, ilahi iradeye uygun bir şekilde teker teker insanlardan başlayarak toplumu değiştirip dönüştürmek ve ıslah edip felaha erdirmektir. Bu sebeple Allah, tebliğe muhatap hedef kitle ile iletişimin daha sağlıklı ve etkili olması ve tebliğin hedefine ulaşabilmesi için elçilerini onların içlerinden ve onların dilini konuşan kimselerden seçmiştir.¹ Buna ilaveten gönderilen vahiylerin de aynı maksatlar gözetilmek suretiyle muhatap kitlenin dili ile gönderildiğini âyetlerden öğrenmekteyiz.²

İnsanın mahiyetini, insan-eşya ilişkilerini ve insanların aralarındaki münasebetlerini sağlıklı bir şekilde anlayıp açıklamak için mutlak surette dile ve dolayısıyla onun omurgasını oluşturan kelimelere müracaat etme lüzumunu hissederiz.³ Kur'ân da peygamberlerin toplumla olan ilişkilerini bizlere aktarırken onun yapısal özelliklerini anlamamıza yardımcı olacak birtakım kavramlar kullanmaktadır. Bunlar, genellikle "tabii guruplar" ve "sosyal, dini, askeri guruplar" şeklinde iki kategoride mütalaa edilmektedir.⁴ Ehl, nefer, reht, aşiret, fasile, kabile, sıbt, şa'b ve kavm tabii guruplara, ümmet, millet, taife, asabe, fie, sübat, karn, karye şia, hizb, ashab ve ma'şer ise sosyal-dini ve askeri guruplar içerisine dahil edilmektedir.⁵ Söz konusu guruplardan bir tanesi de "ehl" kavramı ile dile getirilmekte ve tabii guruplar içerisinde değerlendirilmektedir. Esasen sosyolojik ve dinî bir gerçekliğe atıfta bulunan bu kavram, Kur'ân'da önemli bir yer tutmakta ve toplumsal yapının özellikleri hakkında önemli ipuçları vermektedir. Elçilerin tebliğ görevlerinin muhatabı olan toplumların yapısal özelliklerini daha iyi anlayabilmek için "ehl" kavramının etraflıca araştırılması gerekir. Diğer taraftan kavramın sosyolojik ve dini içeriğine ilaveten âyetlerde başka anlamlara da matuf olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenlerle "ehl" lafzının araştırılmayı hak eden bir konu olduğunu düşünmekteyiz. Kavram, bugüne kadar akademik çevrelerin pek de ilgisini çekmemiş gibi gözükmektedir. Bu konuda yüksek lisans ve doktora düzeyinde çalışılmış herhangi

1 el-A'râf 7/85; Hûd 11/84; en-Neml 27/45.

2 Yusuf 12/2; eş-Şuarâ 26/195; Fussilet 41/44.

3 Yusuf Kerimoğlu, *Kelimeler ve kavramlar(I-II)*, (İstanbul: İnkılap Yay., 1997), 23.

4 Orhan Atalay, "Kur'an'da Sosyal Grup İfade Eden Kavramlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, (2001), 197.

5 Faruk Tuncer, "Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Grup İfade Eden Kelimelerin Nüzul Sürecindeki Değişimleri", *EKEV Akademi Dergisi* 16/53 (2012), 7.

bir teze ulaşamadık. Bununla birlikte Ömer Çelik'in "Kur'an-ı Kerim'de "ehl" Kavramı ve Peygamber Aileleri" adlı makalesi yayınlanmıştır. Fakat bu çalışma oldukça kısa ve özet mahiyette olup kavram detaylı bir şekilde ele alınmamıştır.⁶ Ayrıca "ehl" kavram olarak iki tane makale içerisinde bir başlık altında çok kısa bir şekilde de ele alınmıştır. Bunlar, Orhan Atalay'ın "Kur'an'da Sosyal Grup İfade Eden Kavramlar", ve Zülfükar Durmuş'un "Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Guruplar" başlıklı makaleleridir. Atalay, kavramı üç sayfada,⁷ Durmuş ise iki sayfada değerlendirmektedir.⁸ Faruk Tuncer ise Kur'an-ı Kerim'de sosyal grupları ifade eden kavramları incelediği "Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Grup İfade Eden Kelimelerin Nüzul Sürecindeki Değişimleri" başlıklı makalesinde ilgili kavram üzerinde durmamıştır.⁹

Bu makale, yukarıda dile getirilen söz konusu boşluğu bir nebze de olsa doldurmak maksadına binaen kaleme alınmıştır. Burada önce sözlüklerin "ehl" kavramına hangi anlamları verdikleri üzerinde durulacak ve akabinde Kur'an'da kullanıldığı alanlar sistematik bir şekilde tasnif edilecek ve geçtiği âyetlerde hangi manaları uhdesinde barındırdığı örnekle detaylandırılarak açıklanacaktır.

1. Sözlük Anlamı

"Ehl/أهل" Arapçanın mensup olduğu Sami dil ailesinden Asurca ve İbrancada da kullanılan müşterek bir lafız olup her iki dilde çadır, ev, mabed ve ikamet gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰ Sözcük, Arapçada çeşitli kalıplara girmek suretiyle farklı anlamlar kazanabilmektedir.

Kelime, tefe'ul kalıbına girdiğinde bir erkeğin bir bayanla evlenmesi anlamını ifade etmekte ve durum "تَاهَلَ الرَّجُلُ" şeklinde söylenmektedir. Sözcük, bu manayı if'âl kalıbına girdiğinde de kazanmaktadır. Nitekim bir kimseye dua mahiyetinde söylenen "Allah seni cennette evlendirsin" anlamındaki "أَهْلَكَ اللَّهُ فِي الْجَنَّةِ إِيهَالًا" sözünde bu kullanımı görmektediriz.¹¹ Yine bu kalıpta kelime bir kimseyi herhangi

6 Ömer Çelik, "Kur'an-ı Kerim'de "Ehl" Kavramı ve Peygamber Aileleri", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 23 (2014), 6-11.

7 Atalay, "Kur'an'da Sosyal Grup İfade Eden Kavramlar", 200-203.

8 Zülfükar Durmuş, "Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Guruplar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/3 (2003), 36-38.

9 Tuncer, "Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Grup İfade Eden Kelimelerin Nüzul Sürecindeki Değişimleri", 17-46.

10 İskender Şahin, *Kur'an-ı Kerim ve Sami Dillerinde Ortak Sözcükler*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 144.

11 Ebû Abdîrahmân Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, "Ehl" *Kitâbu'l-ayn*, thk. Mehdi Mahzûmî-İbrahim es-Semîrî (b.y.: Dârû'l-Mektebeti'l-Hilâl, ty.) 4/89; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî, "Ehl", *Tehzîbü'l-luga*, thk. Muhammed Avz Mer'ab (Beyrut: Dâr'u't-Türâk

bir maddeye müstehak veya layık görmek anlamını içerisinde barındırmaktadır. Bu anlam, istif'âl kalıbı ile de elde edilmekte ve mastarı إستيهال şeklinde gelmektedir.¹² Diğer taraftan kelime, tef'îl kalıbına girdiğinde bir kimseyle ünsiyet peyda etmek manasını kazanmakta ve "أَهْلْتُ بِالرَّجُلِ" şeklinde dile getirilmektedir.¹³

Arapça'da أهل isimleşmek suretiyle de kullanılmaktadır. Bir kimsenin eşini, çocuklarını, akrabasını ve aşiretini ifade etmede أهل kelimesi kullanılır ve o kimseye nispetle "o kimsenin ehli" denilir. Yine aynı şekilde herhangi bir yere, bir dine veya herhangi bir duruma aidiyeti olan kimseler için de bu kavramın kullanılmakta olduğu vâkidir. Bu bağlamda أَهْلُ الْأَمْرِ, emir sahibi olan kimseyi; أهل البيت, bir adamın hanesinde oturan kimseleri; أَهْلُ الْمَذْهَبِ, bir mezhebe bağlı olup onu takip eden kimseyi; أَهْلُ الرَّجُلِ, bir adamın eşini, çocuklarını, evinde oturanları veya akrabalarını; أهل النبي, Hz. Peygamberin ailesinden olan kimseleri; أَهْلُ الْإِسْلَامِ, İslam dininden olan kimseyi; أَهْلُ الْبَصْرَةِ, Basralı olan kimseyi ifade etmektedir. Söz konusu kelimenin çoğulu da أهلات ve أهلون şeklinde, çoğulun çoğulu ise اهالى şeklinde gelmektedir. Kelime, bir şeye müstehak olan, ona icabet eden ve layık olan kimse için de kullanılmaktadır. Hayvanların iç yağına ve zeytinyağına "الإهالة" denilmektedir. Sözcüğün, aynı zamanda zeytinyağının veya iç yağının sızıp saflaşmış halini ifade etmekte de kullanıldığını sözlükler nakletmektedir.¹⁴ أهلي, ehlileşmiş hayvana denilmektedir ve bu anlamıyla kelime yabaniğin ziddi olacak şekilde ifade olunmaktadır. أهلول, bir kimseyi eş edinmek, bir topluluğu kavim, aşiret edinmek veya bir kimseyi ahbap edinmek anlamına gelmektedir.¹⁵ أهلاً و مرحباً, selamlamak için söylenen "Ahlâ ve merhâbâ" şeklindeki sözde de zikredilmektedir. Bu sözden kasıt ise "sen, sıkıntısı olmayan, şen şakrak, geniş ve güler yüzlü bir yere geldin, garip, bilinmeyen bir yere gelmedin, iyi bir şekilde muamele göreceksin" manasıdır.¹⁶

si'l-Arabî, 2001), 6/221; Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, "Ehl", *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, thk. Abduselâm Muhammed Hârûn (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1399), 1/150; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, "Ehl", *es-Sihâh fi'l-luga*, thk. Ahmed Abdulğafûr Atâr (Beirut: Dâru'l-İlm, 1407), 4/1629.

12 Zemaşşerî, "Ehl" *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil Uyün es-Sûd, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 1/38; Ebu'l-fadl Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, "Ehl" *Lisânu'l-Arab*, (Beirut: Dâru Sâdr, 1421.), 11/30; Asım Efendi, "Ehl", *el-Okyanusu'l-basîf fi terciyeti'l-kâmüsi'l-muhîr*, çev. Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 5/4339.

13 Cevherî, "Ehl", 4/1649.

14 Ferâhîdî, "Ehl", 4/89-90; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî, "Ehl", *Cemheretü'l-luga*, thk. Remzi Münir Ba'lebekkî (Beirut: Dâru'l-İlm, 1987), 3/1257; Ezherî, "Ehl", 6/220; Cevherî, "Ehl", 4/1629; İbn Manzûr, "Ehl", 11/28; Asım Efendi, "Ehl", 5/4339.

15 Asım Efendi, "Ehl", 5/4339.

16 Ferâhîdî, "Ehl", 4/90; Ezherî, "Ehl", 6/221; Asım Efendi, "Ehl", 5/4338.

أهل, آل kelimesi ile oldukça yakın bir anlama sahiptir ve çoğu defa birbirlerinin yerine kullanılabilmektedirler. Hatta dilciler آل in أهل den türediğini söylemektedirler. Sözlükler, bu iki yakın anlamlı kavramın farkı ile ilgili şu bilgileri vermektedirler: آل, daha çok tanınan ve bilinen kimseler için kullanılmakta ve akrabalık veya dostluk bakımından bir kimsenin seçkin yakınlarına denilmektedir. Bu bağlamda آل فرعون denildiğinde Firavun'un etbai/ona sıkı sıkıya bağlı olan kimseler kastedilmiş olur. Kullanım olarak الرجل آل denilir fakat آل البصرة veya آل العلم denilmez. Çünkü أهل kelimesi daha geniş kapsamlı bir anlam alanına sahiptir.¹⁷

Netice itibarıyla yer aldığı anlam alanları dikkate alındığında kelimenin ünsiyet, ihtisas/has kılma, taalluk/ilişkili olma, sahip olma, yakın olma/kurbiyet ve bir yapı içerisinde o yapıyı benimseyip onunla bütünleşme manalarını bünyesinde barındırdığı anlaşılmaktadır. Bu itibarla kelimenin, kullanıldığı her bir anlam alanında söz konusu manalarla doğrudan ilişkili olduğu rahatlıkla söylenebilir.

2. Kur'ân'da Ehl Kavramı

"Ehl", Kur'ân'da 127 defa ve sadece isim olarak geçmektedir.¹⁸ Bunlardan 74 defa Mekki âyetlerde, 53 defa da Medeni âyetlerde yer almaktadır. Kavram, her yerde mutlaka bir terkip halinde geçmektedir. Bu çerçevede kimi yerlerde zamirlere, kimi yerde ise şehirlere, kutsal kitaplara, eve, ateşe ve yüce değerler olan takvaya ve mağfirete izafe edilmektedir.

"Ehl" in, âyetlerde hangi anlamlarda kullanıldığı ile ilgili vücûh ve nezâir türü kitapların çoğunda malumat verilmemektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Dâmeğânî ve Firûzâbâdî eserlerinde kelimeye yer vermişlerdir. Dâmeğânî, kelimenin âyetlerde sekiz farklı anlamda geçtiğine dikkat çekmektedir. Bunlar, bir yerin sakini, okuyucu, arkadaş, zevce ve çocuklar, kavim ve aşiret, bir şey için seçilmiş olan, Hz. Peygamberin kavmi, bir şeye müstehak olmaktan ibarettir.¹⁹ Firûzâbâdî ise bu sayıyı çoğaltmakta ve kavramın Kur'ân'da on farklı anlamda kullanıldığını

17 Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah el-Askerî, *el-Furûku'l-luğaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim, (Kahire: Dâru'l-İlm ve's-Sekâfe, bty.), 281; Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfehânî, "Âl", *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, thk. Saffân Adnân ed-Dâvûdî (Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem-Dâru's-Şâmiyye, 1412), 98-99.

18 Muhammed Fuâd Abdülbakî, "Ehl" *el-Mu'cemül-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 121-123.

19 Huseyn Muhammed ed-Dâmeğânî, *Islâhu'l-vucûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Abdülazîz Seyyid el-Ehl, Beyrut: Daru'l-İlm, 1983), 55.

ifade etmektedir. Bunlar sırasıyla şehirlerin sakinleri, Tevrat ve İncil'i kıraat edenler, mal sahipleri, aile ve çocuklar, kavim, bir şey için seçilmiş olan, ümmet, bir şeyye müstehak ve layık olmak, soy sop ve aşiret, çocuklar şeklinde sıralanmaktadır.²⁰

2.1. Çeşitli Unsurlara İzafe Edilerek Kullanımı

Bu başlık altında değerlendireceğimiz "ehl" kavramı, âyetlerde genellikle Medyen, Medine, Yesrib, Karye, beyt, kitap, zikir, İncil, takva ve mağfired gibi hususlara izafe edilmek suretiyle geçmektedir.

2.1.1. Mekanlara İzafe Edilerek Kullanımı

2.1.1.1. Medyen

"Ehl" kavramı Kur'ân'da sadece iki yerde Medyen lafzı ile birlikte zikredilmektedir. Bunlardan ilki, Kasas sûresindeki şu âyette Medyen isimli yerleşim merkezine nispet edilmektedir: "*Fakat nice nesiller meydana getirdik ve onlar uzun ömürlü olarak yaşadılar. Sen âyetlerimizi kendilerinden okuyarak öğrenmek üzere Medyen ehli arasında oturmuş da değilsin; aksine (bu bilgileri sana) gönderen Biziz.*"²¹ Kur'ân'da on yerde geçen²² ve Kızıldeniz kıyısında yer alan Medyen şehri, kaynakların belirttiğine göre ismini Hz. İbrahim'in çocuklarından biri olan Medyân'dan almıştır.²³ Bu münasebetle şehrin kurucu unsurları oldukları için yerli halkı da Medyen kabilesi olarak anılmaktadır.²⁴ Âyette geçtiği üzere Medyen şehrine izafe edilen "ehl" kelimesinin kimler olduğu noktasında müfessirler, genelde bunların Hz. Şu-ayb ve ona iman eden kimseler olduğu yönünde görüş beyan etmişlerdir.²⁵ Ke-

20 Meccduddin Muhammed b. Ya'kub el-Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz fi letâifi'l Kitâbi'l-aziz*, nşr. Muhammed Ali en-Neccâr, (Kahire: Lecnetü İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 1996), 2/84.

21 el-Kasas 28/45.

22 el-A'raf 7/85; et-Tevbe 9/70; Hûd 11/84, 95; Tâhâ 20/40; el-Kasas 28/22, 23, 45; el-Ankebût 29/36.

23 Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (b.y.: Müessesetü'r-Risale, 1420/2000), 12/554; Yakut b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1995), 5/77; Ömer Faruk Harman, "Medyen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/ 346-348.

24 Hamevî, *Mu'cem*, 5/77.

25 Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 3/417; Nasruddin Ebû Said el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşî, (Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418), 4/179; Ebu'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed en-Nesefî, *Tefsîru Nesefî*, nşr. Yusuf Ali Bedvî, (Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 2/646.

lime, benzer şekilde Tâhâ sûresinde de Medyen şehrine nispet edilmekte²⁶ ve burada da söz konusu şehirde yaşayan Hz. Şuayb ve kavmini ifade etmek üzere geçmektedir.²⁷ Medyen, Mısır ve Kenan gibi civar ülkelere giden yollar üzerinde bulunması hasebiyle, burada yaşayanlar daha çok ticaretle meşgul olmuşlardır. Nitekim Kur'an'da onların bu durumlarına A'râf sûresinde geçen "Ölçüyü tartıyı tam yapın, insanların mallarının değerini düşürmeyin"²⁸ şeklindeki ifadelerle temas edilmiştir. Çünkü âyette geçen ölçü ve tartı işleri genellikle ticaretle ilişkili olan hususlardandır. Onların, ayrıca madencilik ve hayvancılık mesleklerini de icra ettikleri zikredilmektedir.²⁹ Bu durumda başta ticaret olmak üzere her üç mesleğin icra edildiği bir yerleşim yeri olan Medyen şehrinin oldukça gelişmiş olması gerekir. Oldukça zengin olduğu anlaşılan Medyen ehli, haksız kazanç elde etmeye başlamış ve böylece yerleşim yerinde düzenin bozulmasına sebep olmuştur. Buna ilaveten putperest bir inanç benimsemiş olan toplum, birlik olup kendilerine hakikatlerle gelen Hz. Şuayb'ı yalanlamış, ona mukavemet göstermiş ve bunun neticesinde sarsıcı bir azapla tarih sahnesinden silinmiştir.³⁰

Sözcüğün, bünyesinde barındırdığı ünsiyet, ihtisas/has kılma, taalluk/ilişkili olma, sahip olma, yakın olma/kurbiyet ve bir yapı içerisinde o yapıyı benimseyip onunla bütünleşme anlamları çerçevesinde Medyen Ehli'ni şöyle tanımlamaya biliriz: Bir ticaret merkezi olduğu anlaşılan Medyen şehrinde yaşayan, en azından aynı etnik yapıdan gelmeleri hasebiyle aralarında yakınlıkları ve ünsiyetleri bulunan, belirli bir toplumsal yapı oluşturmak suretiyle bu yapı etrafında kenetlenerek bir güven ve güç odağı haline gelmiş, kendilerine tehdit olarak gördükleri unsurları bertaraf etmede birlikte hareket edebilen ve bu konuda kendilerine güvenleri tam olan insanlardan müteşekkil topluluktur.³¹

26 Tâhâ 20/40.

27 Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1420), 3/262; Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer er-Razî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1420), 22/50.

28 el-A'râf 7/85.

29 Harman, "Medyen", 28/347.

30 el-A'râf 7/85-92; Hûd 11/84-95.

31 Bir mekanın yerleşim yerine veya şehre dönüşebilmesi için şehirleşmeden önce o mekana gelen insanların aralarında birtakım ilişkilerinin ve örgütlenmelerinin olması gerekir. İnsanlık tarihinin başlangıcından modern döneme kadar bu ilişki ve örgütlenme genellikle etnik köken birliği esasına göre şekillenip gelişmiştir. Söz konusu mekan, başlangıçtaki bu süreci tamamladıktan sonra üretim, denetim ve yönetim aşamasına geçmek suretiyle bir merkez haline dönüşmektedir. Korkut Tuna, *Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Bir Sosyolojik Deneme*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1987), 9.

2.1.1.2. Yesrib

“Ehl” lafzının izafe edildiği mekânlardan biri de Yesrib olup Kur’ân’da sadece Ahzâb sûresindeki şu âyette yer almaktadır: *“Onlardan bir grup, “Ey Yesrib Ehli! Sizin işiniz burada durmak değildir, hemen dönün” diyorlardı. Onlardan bir bölük de, aslında açıkta olmadığı halde, “Evlerimiz açıkta ve korumasız” diyerek peygamberden izin istiyorlardı; bunların istediği kaçıktan başka bir şey değildi.”*³² İbn Abbas’tan gelen bir rivâyette Medine şehrinin ilk isminin Yesrib olduğu ve bu ismini de buraya ilk yerleşen kimse olan Yesrib b. Vâil b. Kâyine b. Mehlâbil’den aldığı bilgisi yer almaktadır.³³ Âyetten de anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber döneminde münafıklar tarafından Medine’ye Yesrib denilmektedir.³⁴ Fakat Taberî’nin naklettiği bir rivâyete göre Yesrib, Medine’yi de içerisine alan geniş bir bölgenin adı olarak değerlendirilmektedir.³⁵ Bu bilgiler ışığında, münafıkların savaşa katılanları vazgeçirmek üzere “Ey Yesrib Ehli” şeklinde seslendikleri kimselerin, Medine’de yaşayan ve savaşa iştirak eden Müslümanlar oldukları anlaşılmaktadır.³⁶

2.1.1.3. Medine

Kur’ân’da “ehl” kelimesi, mekan ifade eden Medine kavramına üç yerde izafe edilmektedir. Bunlardan ikisi, Hz. Peygamberin hicret ettiği ve vefatına kadar ikamet ettiği Medine şehrine tekabül etmektedir.³⁷ Tevbe sûresinde geçen bu âyetlerin birincisinde kavram şöyle yer almaktadır: *“Çevrenizdeki bedevilerden münafıklar vardır. Medine ehlinde de münafıklıkta ısrar edenler vardır ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itilecekler-*

32 el-Ahzâb 33/13.

33 Nureddin Ali b. Ahmed es-Semhûdi, *Vefâ’ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Muşafâ*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, t.y.), 1/156; Nebi Bozkurt, “Medine”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 305.

34 Hz. Peygamber, hicretten sonra Müslümanları, başa kakmak, yermek, illetli olmak anlamlarına gelen “Yesrib” adını kullanmaktan men etmiş ve bunun yerine Medine ismini tercih etmiştir. Muhammed Abdurraûf el-Münâvi, *Fezû'l-kadir şerhu câmiî's-sağîr*, (Mısır: el-Mektebetü't-Taciriyyetü'l-Kübra, 1356), 6/156.

35 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/224.

36 Âyette münafıkların “Medine” yerine özellikle “Yesrib” ismini tercih etmeleri, onların Hz. Peygamberin uygulamalarına muhalefet ettiklerinin bir nişanesi olarak değerlendirilebilir.

37 Hz. Peygamberin yaptırdığı ilk nüfus sayımına göre Medine’de yaklaşık on bin kişi yaşamaktaydı. Bu nüfusun bin beş yüzünü Müslüman, dört binini Yahudi ve dört bin beş yüzünü Müşrikler oluşturmaktaydı. Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku's-siyasiyye*, çev. Vecdi Akyüz, (İstanbul: Kitabevi, 1997), 74-75.

dir.”³⁸ Müfessirler, burada Medine ehlinde olanlardan kastedilenlerin Medine’de yaşayan Evs ve Hazrec kabilelerine mensup münafıklar olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir.³⁹

Söz konusu kelime Medine lafzı ile birlikte ikinci âyette ise şöyle geçmektedir: “*Medine ehli ve çevresinde bulunan bedeviler Resûlullah’a katılmaktan geri kalmaları doğru bir davranış değildir ve onu bırakıp kendi canlarının derdine düşemezler...*”⁴⁰ Tebük seferi esnasında savaşa gitmeye iştirak etmeyen Müslümanları bu tutumlarından nehyeden ve onları kınayan âyette⁴¹ Medine ehlinde kastedilen kimselerin de Medine’de yaşayan gerek ensar gerek muhacir olsun tüm Müslümanlar olduğu haber verilmektedir.⁴²

Hicr sûresinde geçen: “*Medine ehli sevinerek geldiler*”⁴³ şeklindeki âyette de “ehl” lafzının Medine’ye nispet edildiği görülmektedir. Hz. Lut ve kavminin kıssasının anlatıldığı bir bağlamda yer alan bu âyette zikri geçen “Medine”, Hz. Lut’un tebliğ görevini icra ettiği ve kavmiyle bir arada yaşadığı şehre işaret etmektedir. Rivâyetlerde bu şehrin isminin “Sodom” olduğu yönünde değerlendirmeler mevcuttur.⁴⁴ Dolayısıyla burada mevzu bahis “ehl” kavramıyla Hz. Lut’un kavminin kastedilmiş olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵

2.1.1.4. Karye

Karye, insanların bir araya gelip kalabalıklar halinde yaşamalarına imkanlar sağlayan büyük yerleşim yerlerini ifade etmektedir.⁴⁶ Bu yönleriyle karye/karyeler, peygamberlerin tebliğlerini icra ettikleri kendi dönemlerindeki gelişmiş mekanlara tekabül etmektedir. Karye, Kur’ân’da ehl lafzının izafe edildiği bir diğer kavram

38 et-Tevbe 9/101.

39 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/440; Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Saffân Adnân Dâvûdî, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1415), 479; Begavî, *Meâlim*, 2/382.

40 et-Tevbe 9/120.

41 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/561; Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Atıyye, *el-Muharraru'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdusselam b. Abdüşşâfi Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1422), 3/95.

42 Alâuddin Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vil fi ma'âni't-tenzîl*, thk. Muhammed Ali Şahin, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1415), 2/419.

43 Hicr 15/67.

44 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/117.

45 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/117; Begavî, *Meâlim*, 3/62.

46 Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 4/266; Asım Efendi, “Kry”, 6/5934-5935.

olup terkip halinde toplamda sekiz defa geçmekte, tekil olarak “karye ehli”⁴⁷ “bu karyenin ehli”⁴⁸ ve çoğul olarak “kurâ ehli”⁴⁹ şeklinde dile getirilmektedir.

Bu kullanımlardan biri Kehf sûresinde Hz. Musa ve Hızır'ın yolculukları esnasında uğradıkları bir şehri ve orada yaşayan kimseleri ifade etmek üzere şöyle geçmektedir: “*Yine yürüdüler. Nihâyet bir karye ehline gelip onlardan yiyecek istediler. Ancak karye ehli onları misafir etmekten kaçındı....*”⁵⁰ Âyette ismi müphem bırakılan karyenin Antakya, Eyle, Endülüs veya Barka olduğu yönünde tefsirlerde birtakım değerlendirmeler yapılmaktadır.⁵¹ Kavram bu haliyle Ankebût suresinde de geçmektedir: “*Elçilerimiz İbrâhim'e müjdeyi getirdiklerinde, “Biz şu karyenin ehlini helak edeceğiz; çünkü oranın ehli zulme sapmışlardır” dediler.*”⁵² Âyette Hz. İbrahim ile akrabalığı olan ve aynı zaman dilimi içerisinde yaşayan Hz. Lut'un içlerinde tebliğini icra ettiği iman etmeyen kavminin helakinin melekler vasıtasıyla Hz. İbrahim'e haber verildiği ifade olunmaktadır.⁵³ Bu kavmin yaşadığı karyenin “Sodom” olduğu rivâyetlerde naklolunmaktadır.⁵⁴ Hz. İbrahim'in yanından kalkıp Hz. Lut'un yanına giden melekler sonraki âyetlerde yine ona da içlerinde yaşadığı karye ehlini helak edeceklerini haber vermekte ve az önce temas ettiğimiz âyetteki kullanımın aynısı “bu karyenin ehli” şeklinde zikredilmektedir.⁵⁵

“Ehl” kavramı “karye”nin çoğulu olan “kurâ” kelimesi ile birlikte de kullanılmaktadır. Bunlardan üç tanesi A'râf sûresinde yer almaktadır: “*Kurâ ehli iman edip takvalı olsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık. Fakat yalanladılar; biz de ettikleri yüzünden onları yakalayiverdik. Yoksa Kurâ ehli geceleyin uyurlarken kendilerine azabımızın gelmeyeceğinden emin mi idiler? Ya da Kurâ ehlinin güpegündüz eğlenirken kendilerine azabımızın gelmeyeceği konusunda güvenceleri mi vardı?*”⁵⁶ Âyetlerde zikredilen söz konusu terkipler “Kurâ Ehli” şeklinde aynı formatta gelmiş ve fakat müphem bırakılmıştır. Âyetlerin sibağı, buradaki kapalılığı gidermemizi mümkün hale getirmektedir. Çünkü bu âyetlerin öncesi, geçmiş peygamberler ve muhatap oldukları kavimlerinden haber

47 el-Kehf 18/77.

48 el-Ankebût 29/31, 34.

49 el-A'râf 7/96, 97, 98; Yusuf 12/109; Haşr 59/7.

50 el-Kehf 18/77.

51 Begavî, *Meâlim*, 3/208; Razi, *Mefâtih*, 21/487.

52 el-Ankebût 29/31.

53 el-Ankebût 29/32.

54 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/117, 20/31; Begavî, *Meâlim*, 3/556; Razi, *Mefâtih*, 25/50.

55 el-Ankebût 29/34.

56 el-A'râf 7/96, 97, 98.

verilmektedir. Bunlar, sırasıyla Hz. Nuh ve kavmi,⁵⁷ Hz. Hûd ve Kavmi,⁵⁸ Hz. Salih ve Semud kavmi,⁵⁹ Hz. Lut ve kavmi,⁶⁰ Hz. Şuayb ve Medyen kavmidir.⁶¹ Bu çerçeveden bakıldığında “kurâ”nın, peygamberlerin tebliğ görevlerini icra ettikleri geniş çaplı yerleşim merkezlerini, “kurâ ehli”nin de söz konusu yerleşim merkezlerinde yaşamını sürdüren, peygamberlere karşı mukavemet gösteren ve mekânın ve inancın bir araya getirdiği insan toplulukları olduğu anlaşılmaktadır. Yusuf suresinde yer alan “kurâ ehli” terkibi için de benzeri şeyler pekala söylenebilir.

“Kurânın ehli” terkibi, Haşr sûresinde de yer almaktadır. Söz konusu ifade âyette şöyle dile getirilmektedir: “Allah'ın kurâ ehlinde alıp resulüne fey' olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. . .”⁶² Âyet, Hz. Peygamber dönemine ait savaş yapılmadan elde edilen malların taksimatı hususunda hüküm belirtmektedir. Dolayısıyla buradaki “kurâ ehli” terkinin de asr-ı saadet dönemiyle ilişkilendirmek gerekir. İbn Abbas, bunların Nadir oğulları ve Kurayza oğulları ve yaşadıkları bölgeler olduklarını,⁶³ Müfessir Taberî, müşriklerin ve onların yaşadıkları yerlerin malları olduğunu,⁶⁴ Râzî, Yahudi kabilelerinden Nadir oğulları ve onların yaşadıkları bölgeler olduğunu⁶⁵ ve İbn Atıyye de söz konusu yerler ve ehlinin Sufrà, Yenbu' ve Vadi'l-Kurâ beldeleri ve buraların meskûn halkı olduğunu ifade etmektedir.⁶⁶ Şuan için âyette zikri geçen “kurâ ehli”nin kimler olduğu hususunda net bir şey söylemek pek de mümkün gözükmemektedir.

2.1.1.5. Beyt

“Beyt” kelimesinin aslı, insanın gece barındığı yer anlamına gelmektedir. Kavram zamanla insanların sürekli kaldıkları mekânları ifade etmek üzere kullanılabilir hale gelmiştir.⁶⁷ Kelimenin Türkçe karşılığı ise “ev”dir.⁶⁸ Kur'ân'da “ehli” lafzı “beyt” keli-

57 el-A'râf 7/59-64.

58 el-A'râf 7/65-72.

59 el-A'râf 7/73-79.

60 el-A'râf 7/80-84.

61 el-A'râf 7/85-93.

62 el-Haşr 59/7.

63 Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Camî li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî-Ahmed el-İtfıyyîş, (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 18/12.

64 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23/275.

65 Râzî, *Mefâti'h*, 29/506.

66 İbn Atıyye, *Muharraru'l-vecîz*, 5/286.

67 İsfehânî, “Beyt”, 151.

68 Ev, bir ailenin en genişten en dar şekline kadar bütün çeşitlerinin ikamet ettiği meskene de-

mesine de izafe edilmekte ve “beyt ehli”⁶⁹ halinde bir terkiple sadece üç âyette yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi Hûd suresinde geçmektedir. Hz. İbrahim’e gelen elçi melekler, ona Hz. İshak’ın ve ondan sonra da Hz. Yakup’un dünyaya geleceklerini müjdelemişler, bunu duyan hanımı da kendisinin oldukça yaşlı olduğunu ileri sürüp bu işe şaşmış olduğunu belirtmişti. Bunun üzerine elçiler: “*Elçiler de “Allah’ın işine mi şaşıyorsun? Allah’ın rahmet ve bereketi üzerindedir, ey beyt ehli! Muhakkak O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir” dediler.*”⁷⁰ Burada kendisine hitap edilen “beyt ehli”, oraya ait olanları övme anlamına gelmekte, nida veya tahsisten dolayı nasb olarak okunmaktadır. Bu durumda söz konusu terkipten kastedilen, Hz. İbrahim’in ev halkı olmaktadır.⁷¹ Ayrıca âyette zikredilen “عَلَيْكُمْ” ifadesi de bu manayı desteklemektedir. Ebû Hayyân ise bu ifadenin, Hz. İbrahim’in hanımı olduğunu ima etmiştir. Onun beyanına göre meleklerin Hz. İbrahim’in hanımına “beyt ehli” şeklinde hitap etmesi, bir kimsenin hanımının da o kişinin “beyt ehli” dairesi içerisinde yer aldığını göstermektedir.⁷² Şiîler kişinin hanımını, onun beyt ehline dâhil etmemekle birlikte Hz. Sâre, aynı zamanda Hz. İbrahim’in amcasının kızı olduğu için onu Hz. İbrahim’in beyt ehline dâhil etmişlerdir.⁷³ Müfessir Kurtubî de bu ifadenin, kişinin hanımının onun beyt ehline dâhil olduğuna işaret ettiğini, ayrıca tüm peygamber eşlerinin onların beyt ehline dâhil olduklarını, Hz. Aişe’nin de aynı şekilde Hz. Peygamberin beyt ehline dâhil olduğunu beyan etmektedir.⁷⁴ Netice itibariyle âyet açık bir şekilde Hz. İbrahim’in eşini “beyt ehli” dairesi içerisinde takdim etmiştir. Sözlüklerde “ehl” kavramına bir kişinin bir bayanla evlendiğinde onu ehli edindiği anlamı verilmiş olması da bunu destekler mahiyettedir.

nilmektedir. Ev, parçalanmamış aile tipinde “uzun ev”, Baba buyruğu aile tipinde “konak” ve çekirdek ailede ise “yuva” ismini almaktadır. Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, (İstanbul: MEB. Basımevi, 1969), 102.

69 Câhiliye döneminde bir kabilenin yönetici ailesi için kullanılan “beyt ehli” terkipleri, İslâm’ın intişarından bugüne kadar sadece Hz. Peygamber’in ailesi ve soyu manasına gelen teknik bir terim olmuştur. terkip, Şia alimleri tarafından daha çok itre/العتره kavramıyla dile getirilmektedir. Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 10/498.

70 Hûd 11/73.

71 Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/411. Âyette meleklerin Hz. İbrahim’in hanımına verdikleri cevap, onun gibi düşünen/düşünecek olan ailenin diğer fertlerine de bir cevap teşkil etmesi için hitapta tekil sıygasından çoğul sıygasına geçiş yapılmıştır. Şihâbuddin Mahmud b. Abdullah el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî fi’t-tefsiri’l-Kur’ânî’l-azîm ve’s-sebi’l-mesânî*, thk. Ali Abdulbarî Atıyye, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415), 6/298.

72 Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît fi’t-tefsir*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2000), 6/184.

73 Ebû Cafer Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *et-Tibyân fi’t-tefsiri’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Habib Kasir el-Amîlî, (Beyrut: Dâru İhyâ’it-Turâsî’l-Arabî, b.t.y.), 6/34.

74 Kurtubî, *Camî*, 9/71.

Söz konusu terkip, Ahzâb sûresinde de bu âyetteki gibi bir anlam alanı oluşturmaktadır. Tamamen Hz. Peygamberin eşleri muhatap alınmak suretiyle onarla ilgili hükümler ihtiva eden âyette kavram şöyle yer almaktadır: *"Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve resulüne itaat edin. Ey beyt ehli! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor."*⁷⁵ Buradaki beyt ehli Hz. Peygamberin ailesi ile ilişkilendirilmiştir. Fakat her ne kadar eşler muhatap alınmış olsa da hitap "عَنْكُمْ" zamirinden de anlaşıldığı gibi hem erkeklere hem de bayanlara yapılmıştır. Müfessir Râzî'nin de beyan ettiği üzere bu, beyt ehli kapsamına Hz. Peygamberin ailesinin hem kadınları hem de erkekleri girmesi içindir. Elbette Hz. Peygamberin beyt ehlinin kimlerden teşekkül ettiği noktasında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar içerisinde en evla olanı ise beyt ehlinin, onun hanımlarından ve çocuklarından müteşekkil olduğudur. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin de bu buna dâhildir. Hz. Ali'nin beyt ehline dâhil edilmesi ise Hz. Peygamberin kızı ile evlenmesi ve sürekli onunla beraberliği münasebetiyledir.⁷⁶

"Beyt ehli" terkinin geçtiği bir diğer âyet Kasas sûresinde geçmektedir. Hz. Musa'nın bebek yaşta Firavun'un sarayında iken başka kadınlardan süt emmeyi reddetmesi neticesinde bu duruma şahit olan ablasının tavsiye ettiği aileyi ifade etmek üzere şöyle geçmektedir: *"Biz önceden onun, başka sütanneleri kabul etmesini engellemiştik. Bunun üzerine ablası, "Sizlere onun bakımını üstlenecek olan beyt ehlini göstereyim mi?" dedi."*⁷⁷ Âyette zikredilen beyt ehli bir ailenin bireylerinin tümüne⁷⁸ işaret edecek şekilde çoğul şeklinde gelmiştir. Bu ailenin de yine kendi ailesi olduğunu âyetin hemen akabinde Hz. Musa'nın annesinin zikredilmesinden anlamaktayız: *"Böylelikle biz annesinin gönlü rahatlasın, gam çekmesin ve Allah'ın vaaadinin gerçek olduğunu bilsin diye onu annesine geri verdik; fakat oradakilerin çoğu bunu bilmiyorlardı."*⁷⁹ Yukarıdaki âyetlerde olduğu gibi burada da evin hanımı/annesi ile beyt ehli arasında çok sıkı bir bağ kurulmuştur. Bu durum, evin hanımının/annesinin beyt ehli arasında önemli bir yere sahip olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü evlenme yoluyla bir erkeğin ehli haline gelen kadın, hem doğacak çocuklardan daha önce evin ehli haline gelmiş, hem de eve ehil olacak çocukları doğurmuş olmaktadır. Nihâyetinde içerisinde barın-

75 el-Ahzâb 33/33.

76 Razî, *Mefâtiḥ*, 25/168.

77 el-Kasas 28/12.

78 Razî, *Mefâtiḥ*, 24/582.

79 el-Kasas 28/13.

dırdığı ünsiyet, ihtisas/has kılma, taalluk/ilişki, sahiplik, yakınlık/kurbiyet ve bir yapı içerisinde o yapıyı benimseyip onunla bütünleşme manaları doğrultusunda “ehl” kavramının, “beyt” kavramıyla birlikte kullanıldığında bir babanın/eşin sahipliğinde ortak bir evi paylaşan, aidiyet duygusu oldukça gelişmiş, birbirlerine çok yakın, aralarında evlilik ve kan bağı gibi güçlü bağlara sahip kimselerin bütünleşerek meydana getirdikleri birlikteliği ifade ettiği söylenebilir.

2.1.2. Kutsal Kitaplara İzafe Edilerek Kullanımı

2.1.2.1. Kitap

Kur’ân’da “ehl” kavramı otuz bir âyette kitap kavramına izafe edilmiş halde geçmektedir.⁸⁰ “Ehlü’l-kitab/Kitap Ehli” şeklinde bir terkip oluşturan iki kavram, kimi zaman hem Yahudilere hem de Hıristiyanlara, kimi zaman da sadece Yahudilere, işaret etmektedir.

Yahudi ve Hıristiyan gurupları “Kitap Ehli” terkihi altında kategorize eden Kur’ân, onları iman ve ahlak yönüyle eleştirmekte, bazen de içlerinden olumlu yönleri olan gurupları istisna ederek birbirlerinden ayırmaktadır. Bakara suresinde geçen: “*Kitap Ehli’nden olan kâfirler ve putperestler rabbinizden size iyi bir şey indirilmesini istemezler. Hâlbuki Allah rahmetini ancak dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir.*”⁸¹ âyetinde “kitap ehli” kavramı her iki dine mensup olanları içerisine alacak şekilde kullanılmaktadır.⁸² Kur’ân burada “من أهل الكتاب” şeklinde bir istana ile kitap ehlinde kâfir olanları diğerlerinden ayırmaktadır. Âl-i İmrân suresinde geçen: “*Hepsi bir değildir: Kitap Ehli’nden öyle bir topluluk var ki, geceleri ibadete durup Allah’ın âyetlerini okur, secdeye kapanırlar.*”⁸³ şeklindeki âyette Yahudi ve Hıristiyan olan Kitap Ehli’nin⁸⁴ içerisinde iman yönüyle olumlu özellikler taşıyan kimseler olduğu açıkça dillendirilmektedir. Kur’ân, Kitap Ehli’ni istisna etmeksizin de zikretmektedir: “*De ki: “Ey Kitap Ehli! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze gelin: Yalnız Allah’a kulluk edelim, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah’ı bırakıp da içimizden bazıları diğer bazılarına rab edinmesin...”*”⁸⁵ “Kitap Ehli”

80 Fuâd Abdülbakî, “Ehl”, 121-122.

81 el-Bakara 2/105.

82 Ebû Hayyân, *Bahrü’l-muhîr*, 1/544.

83 Âl-i İmrân 3/113. Ayrıca bakınız: 199. âyet

84 Razi, *Mefâtiḥ*, 8/331.

85 Âl-i İmrân 3/64. Kitap Ehli’nin Yahudi ve Hıristiyanlar için kullanıldığına dair âyetler için bakınız: Âl-i İmrân 3/65, 69, 70, 71, 75; en-Nisâ 4/153, 159, 171; el-Mâide 5/15, 19, 59, 65, 68, 77.

terkibi burada da her iki din mensuplarını içerisine almakta ve onları tevhide çağırılmaktadır.⁸⁶ Öte yandan "Kitap Ehli" terkinin sadece Yahudileri ifade etmek üzere kullanıldığı da bir vaki'dir. Nitekim Ahzâb sûresinde yer alan "*Allah, Kitap Ehli'den onlara destek verenleri kalelerinden indirdi, kalplerine korku saldı...*"⁸⁷ meâlindeki âyet bu kullanıma örnektir.⁸⁸ Öte yandan ilgili âyetlerden, "Kitap Ehli"nden kastedilen kimselerin Yahudi ve Hıristiyan olan kimselerin tamamı veya ilgili zümrelere ait din adamları ve âlimleri oldukları anlaşılabilir.

"Ehl" lafzının bünyesinde barındırdığı ünsiyet, ihtisas/has kılma, taalluk/ilişkili olma, sahip olma, yakın olma/kurbiyet ve bir yapı içerisinde o yapıyı benimseyip onunla bütünleşme manalarını dikkate alarak ilgili dinlere mensup kimseler kastedilmesi durumunda "Kitap Ehli"ni, Tevrat'a ve İncil'e tabi olan, bu kitaplar içerisinde mevcut olan imânî ve ahlâkî esasları benimseyen, yaşamlarını bu esaslara göre tanzim eden ve bu kitaplar etrafında birleşip kenetlenen kimseler şeklinde tarif edebiliriz. Bir başka ifadeyle söyleyecek olursak, "kitap ehli" kavramı, benimsedikleri vahiy metinleri etrafında iman ve amel birliğini sağlamış din eksenli bir toplumsal yapıya atıfta bulunmaktadır. İlgili dinlere mensup kimselerin âlimleri ve din adamlarının kastedilmesi durumunda ise "Kitap Ehli"ni, Tevrat veya İncil'de ihtisaslaşmış, bu iki kitabın her yönüne vakıf olan ve bunlarla ilgili söz söyleyebilecek veya hüküm çıkarabilecek seviyeyi yakalamış uzman kimseler olarak değerlendirilebilir.

2.1.2.2. İncil

"Ehl" lafzı, Hz. İsa'ya indirilen İncil ile birlikte terkip halinde sadece Mâide suresinde yer almakta ve şöyle geçmektedir: "*İncil Ehli de Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fâsıkların kendileridir.*"⁸⁹ İçindeki hükümlerle hükmedilmesi istenen "İncil Ehli"nin Hıristiyanlar olduğu muhakkaktır. Fakat burada akla şöyle bir soru gelmektedir: Acaba bu ifade tüm Hıristiyanları mı yoksa İncil'in hükümlerini bilen, ona hâkim olan ve hükümlerini toplumun günlük yaşamına tatbik etmekten sorumlu olan din adamları mıdır? Âyette zikri geçen "hükmetsin" anlamındaki "وَلْيَحْكُم" ifadesi daha ziyade keşiş ve ruhbanlardan oluşan adamlarının kastedildiğini akıllara getirmektedir.⁹⁰

86 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6/483; Razi, *Mefâtih*, 8/251.

87 el-Ahzâb 33/26.

88 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/243; İbn Atıyye, *Muharraru'l-veciz*, 4/379. Kitap Ehli'nin sadece Yahudiler için kullanıldığına dair âyetler için bakınız: Âl-i İmrân 3/72; el-Haşr 59/2, 11.

89 el-Mâide 5/47.

90 Begavî, *Meâlim*, 2/57.

“Ehl” lafzının bünyesinde barındırdığı kök anlamlarını dikkate alarak “İncil Ehli”ni, İncil’e tabi olan, içerisindeki mevcut imânî ve ahlâkî esasları benimseyen, yaşamlarını bu esaslara göre tanzim eden ve bu kitap ekseninde birleşip kenetlenen kimseler şeklinde tanımlayabiliriz. Şayet söz konusu terkipten keşif ve ruhbanlardan oluşan din adamları kastedilmiş ise o vakit “İncil Ehli”, İncil’de ihtisaslaşmış, onun her yönüne vakıf olan ve onunla ilgili söz söyleyebilecek veya hüküm çıkarabilecek uzmanlaşmış kimseler olarak değerlendirilebilir.

2.1.2.3. Zikir

Zikir, hatırlamak, öğüt vermek, anmak ve düşünmek anlamına gelmektedir. Bu manaların hepsini içerisine alacak şekilde Allah’ın gönderdiği kitaplar da zikir olarak dile getirilmektedir.⁹¹ “Ehl” kavramı, vahiy veya kutsal kitap anlamına gelen “zikr” kelimesine de izafe edilmektedir. Kur’ân’da sadece iki âyette geçen söz konusu iki kavramın birlikteliği “zikir ehli” şeklinde bir terkip oluşturmaktadır. Bu terkip, lafız ve mana bakımından birbirleriyle birebir örtüşen iki âyette şöyle geçmektedir: “Senden önce de ancak kendilerine vahyettiğimiz kişileri (elçi olarak) gönderdik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.”⁹² Mekke döneminde inen her iki âyette Mekke müşriklerden, inkâr ettikleri nübüvvetin ve bir beşer olarak Hz. Peygamberin nübüvvetinin hak olduğunu kavramaları için bunların hakikatinin “Zikir Ehli”ne sormaları talep edilmektedir.⁹³ Fakat burada “Zikir Ehli” terkihi ile kastedilen kimseler müphem bırakılmıştır. İbn Abbas, Mücahid ve Hasan-ı Basrî gibi selef âlimleri “Kessinlikle zikirden sonra Zebûr’da da, “Yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır” diye yazmıştık.”⁹⁴ âyetinde geçen ve Tevrat olarak değerlendirilen “zikir” kelimesini delil göstermek suretiyle bu kimselerin Yahudiler olduklarını beyan etmişlerdir.⁹⁵ Yine “zikir ehli”, Hz. Peygamber döneminde Müslüman olan Yahudi ve Hıristiyan âlimler olarak da değerlendirilmiştir. Bu konuda ileri sürülen bir başka görüş ise bu kimselerin Müslüman olmayan Yahudi ve Hıristiyan âlimleri olduğudur. Öte yandan söz konusu kimselerin Kur’ân Ehli olduğu da söylenmiştir.⁹⁶ Söz konusu terkipten kimlerin kastedildiği ile ilgili farklı görüşler olsa da müfessirlerin çoğu, bunların Tevrat’a ve İncil’e vakıf, vahiy kültür havzasında yetişmiş, üstelik peygamberleri, onların sahip

91 İsfehâni, “Zikr”, 328-329.

92 en-Nahl 16/43; el-Enbiyâ 21/7.

93 Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 6/533.

94 el-Enbiyâ 21/105.

95 Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 17/208; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 6/533.

96 İbn Atıyye, *Muharraru’l-vecîz*, 3./395.

oldukları vasıfları çok iyi bilen Yahudi ve Hıristiyan din âlimleri olduğu görüşünü benimsemişlerdir.⁹⁷ Mevzu ile alakalı İbn Atıyye, onlara sorulma işinin sadece peygamberlerin vasıflarına mahsus olduğunu, çünkü onların peygamberlerin beşer cinsinden seçtiklerini haber verdiklerini ve dolayısıyla onların bu haberlerinin Hz. Peygamberin beşer yönü olduğu için peygamber olamayacağı düşüncesiyle inkara sapan müşriklere bir hüccet olduğunu belirtmektedir. Müfessir devamında peygamberlerin insanlardan seçildiği konusundaki kitap ehlinin şahadetlerinin biz Müslümanlar için bir töhmet oluşturmadığını, çünkü onların İslam'ın zuhuru- nun başlangıcında Hz. Peygamberi müdafaa ettiklerini zira onun nübüvvetinin hak olduğu dair pek çok delillere sahip olduklarını fakat hakikat apaçık ortaya çıktığı için bugün onların bu mevzudaki şahitliğine ihtiyacımızın olmadığına vurgu yapmaktadır. İbn Atıyye, sonunda âyette ifade edilen "Zikir Ehli" kimselerin "kitap ehli" oldukları yönündeki görüşü destekler mahiyette adeta bu âyetin telkini üzerine Kureş'in peygamberin beşer olup olmadığını soruşturmak ve kendilerine bir dayanak olmak üzere Yesrib Yahudilerine bir elçi gönderdikleri şeklinde bir bilgiyi de nakletmektedir.⁹⁸

2.1.3. Takva ve Mağfirete İzafe Edilerek Kullanımı

Müddessir sûresinde geçen şu âyette "ehl" kavramı "takvâ" ve "mağfiret" kavramlarına izafe edilmekte ve "takvâ ehli" ve "mağfiret ehli" şeklinde terkip oluşturmaktadır: "*Allah dilemeksizin onlar öğüt de alamazlar. Takvâ ehli de mağfiret ehli de O'dur.*"⁹⁹ Burada "ehl" lafzı takvâ ve mağfiret kelimeleri vasıtasıyla Allah ile ilişkilendirilmiştir. Söz konusu terkipler şu kutsî hadiste de mevuttur: "*Allah şöyle buyurmaktadır: 'Ben, ellerini açan kulumu elleri boş bir şekilde geri çevirmekten haya ederim' bunun üzerine melekler: 'Ya Rabbi o kul istemekte fakat ehli değil' bunun üzerine Allah: 'Ben takva ve mağfiret ehliyim. Sizi şahid tutarım ki onu affettim.'*"¹⁰⁰ Müfessirler âyetteki "takvâ ehli" ve "mağfiret ehli" terkiplerini genellikle benzer şekilde tefsir etmişlerdir. "takvâ ehli"ni, kullarının kendisinden sakınmaya, hata ve isyanları sebebiyle kendilerini cezalandırmasından korkmaya en layık olanın Allah olduğu; "mağfiret

97 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/208; İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî, (Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1408/1988), 3/201; Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/607; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/227.

98 İbn Atıyye, *Muharraru'l-vecîz*, 3./395.

99 el-Müddessir 74/56.

100 Muhammed b. Ali b. Hasen el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl fi ehâdisi'r-rasûl*, thk. Abdurrahman Umeyrat, (Beyrut: Dâru'l-Cil, b.t.y.), 2/326.

ehli"ni de kulları iman edip itaat ettikleri müddetçe onların günahlarını ve hatalarını affetmeye en layık olanın Allah olduğu şeklinde yorumlamışlardır.¹⁰¹ Netice itibarıyla âyetteki "ehl" kavramı, layık olmak anlamına gelecek şekilde yer almış ve Allah'ın zikredilen hususlara layık olduğu vurgulanmıştır.

2.1.4. Ateşe İzafe Edilerek Kullanımı

Kur'ân'da sadece Sâd sûresinde "ehl" lafzı ateşe izafe edilmek suretiyle gelmiştir. "Nâr ehli" şeklinde bir terkip oluşturan terkip âyette şöyle geçmektedir: "İşte bu, ateş ehlinin birbiriyle çekişmesi bir hakikattir."¹⁰² Ahiret ahvali içerisinde cehennem girenlerin dünyada yaptıklarından duydukları pişmanlıkları ve birbirleri ile çekişmelerini haber veren âyetler bütünü içerisinde geçen bu âyet, Mekke'de müşriklerin Hz. Peygambere ve Müslümanlara yaptıkları kötü muamelelere karşı onlara bir inzar niteliği taşımaktadır.¹⁰³ Burada zikri geçen "ehl" kavramı, bir kişinin ait olduğu ve içirişinde ikamet ettiği yeri belirtmek üzere kullanılan "karye ehli" terkindeki "ehl" kavramıyla aynı anlamı taşımaktadır. Müşrikler de tıpkı bir yerde ikamet edip orada yaşayan ve oraya ait olan kimseler gibi cehenneme girecekler, orada ikamet edecekler ve oraya ait olacaklardır. Böylece oranın ehli haline geleceklerdir.

2.2. Zamirlere İzafe Edilerek Kullanımı

"Ehl" lafzının âyetlerde çeşitli zamirlere de izafe edilmekte, bu haliyle yetmiş defa geçmekte ve şu terkipleri oluşturmaktadır: "أهلك", "أهلكم", "أهله", "أهلها", "أهلهم", "أهلهم", "أهلهم", "أهلهم", "أهلهم", "أهلهم", "أهلهم".¹⁰⁴ Bu başlık altında kavramı, işaret ettiği unsurlara göre ele almak istiyoruz.

2.2.1. Mekanlara İşaret Eden Zamirlerle Kullanımı

Âyetlerde "ehl" kavramı, "أهله" ve "أهلها" şeklindeki terkiplerle zamirler vasıtasıyla mekanlara izafe edilmiştir. Kur'ân'da pek çok yerde bu kullanımlara rastla-

101 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/44; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/657; Razî, *Mefâtih*, 30/718; Beydâvî, *Envâr-ru't-tenzil*, 5/264.

102 Sâd 38/64.

103 Muhammed et-Tâhir İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 23/294.

104 Fuâd Abdülbaki, "Ehl", 122-123.

mak mümkündür.¹⁰⁵ Mesela Kavram, Bakara sûresinde Hz. İbrahim'in duası içerisinde "أهله" terkihiyle şöyle yer almaktadır: "İbrâhim, "Rabbim! Burayı güvenli bir belde yap, buranın ehlinden Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri de ürünlerle rızıklandır" diye dua etmişti..."¹⁰⁶ Âyette Hz. İbrahim'in duasına mazhar olan ve müphem bırakılan beldeden ve buranın ehlinden kastedilen, Mekke şehri ve orada ikamet eden kimselerdir.¹⁰⁷ Bir başka âyette "ehl" lafzı, "أهلها" şeklinde bir terkihiyle arz'a izafe edilmiştir: "Muhakkak Firavun arz'da ululuk tasladı ve oranın ehlini de sınıflara ayırdı. Sınıflardan birini, erkek çocuklarını kıymdan geçirip kızlarını sağ bırakarak güçsüz düşürmek istiyordu..."¹⁰⁸ Firavun'un yönetim anlayışını gözler önüne seren bu âyette müphem bırakılan arz'dan ve oranın ehlinden kastedilen, Mısır toprakları ve orada ikamet eden, Kıptiler ve İsrail oğullarından oluşan kimselerdir.¹⁰⁹ Kur'ân'da "ehl" kavramı kimi zaman herhangi bir yerleşim yerine veya yerlerine mensup olan ve oralarda ikamet eden kimseleri ifade edecek şekilde de geçmektedir. Mesela Hûd suresinde geçen: "Rabbim, ehli iyilik peşinde olan kurâ'yı haksız yere helâk edecek değildir."¹¹⁰ mealindeki âyette bu durumu görmekteyiz. Buradaki "kurâ" ve zamir yoluyla "أهلها" şeklinde oralara izafe edilen "ehl", herhangi bir yer ve oraya ait olan ve orada yaşayan kimseler değil de genel bir ilkeyi ortaya koymak üzere zikredilmiştir. Bu yerler ve buralarda yaşayanlar, tarihin her kesitinde var olabilir ve Allah'ın koyduğu âyette ifade edilen kanuna tabidir. Bunun benzeri bir kullanım Kasas sûresindeki şu âyette de mevcuttur: "Merkezinde halka âyetlerimizi okuyan bir elçi göndermedikçe rabbim kurâ'yı helâk etmez. Biz, kurâ'yı ancak oranın ehli zalim olunca helâk ederiz."¹¹¹ Bir önceki âyet için söylenenler bu âyet için de pekâlâ söylenebilir. Bunlara ilaveten "ehl", Nûr suresindeki şu âyette ise zamir yoluyla "beyt/ev"e izafe edilmekte ve oraya ait olup orada yaşayan kimseler kastedilmektedir: "Ey iman edenler! Kendinizi tanıtıp izin almadan ve ehline selâm vermeden kendi evleriniz haricinde başka evlere girmeyin..."¹¹²

105 el-Bakara 2/126; en-Nisâ 4/75; el-En'âm 6/131; el-A'râf 7/94, 100, 123; Yunus 10/24; Hûd 11/117; el-Kehf 18/71, 77; en-Neml 27/34; el-Kasas 28/4, 15, 59; el-Ankebût 29/31.

106 el-Bakara 2/126.

107 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/46; Razi, *Mefâtih*, 4/49.

108 el-Kasas 28/4.

109 Zemahşeri, *Keşşâf*, 3/392; Begavi, *Meâlim*, 3/521.

110 Hûd 11/117.

111 el-Kasas 28/59.

112 en-Nûr 24/27.

2.2.2. Kişilere İşaret Eden Zamirlerle Kullanımı

Kur'ân'da çoğu defa "ehl" sözcüğü, zamirler vasıtasıyla kişilere de izafe edilmektedir. Bu kavram, "أهلك", "أهلكم", "أهله", "أهلها", "أهلهم", "أهلهم", "أهلونا", "أهلي", "أهلي", "أهلونا", "أهلهم", "أهلهم" şeklinde zamirlerle terkip halinde âyetlerde en fazla şahıslara işaret etmektedir.

Bu terkiplerin birçoğu peygamberler başta olmak üzere şahıs **ailelerine** delalet etmektedir.¹¹³ Mesela Âl-i İmrân suresinde geçen ve Hz. Peygamberin müminleri Uhud savaşı için¹¹⁴ hazırlamak üzere harekete geçişini anlatan şu âyette "ehl" lafzı, onun ailesine işaret etmektedir: "*Hani sen erkenden savaşmak için müminleri mevzilere yerleştirmek üzere ehlinden ayrılmıştın. Allah her şeyi hakkıyla işitendir, bilendir.*"¹¹⁵ Nitekim Hz. Peygamber, savaş hazırlıkları için o gün sabah erken vaktte Hz. Aişe'nin odasından ayrılmıştır.¹¹⁶ Aynı şekilde âyetlerde Hz. Musa'nın Medyen şehrinden Mısır'a gitmek üzere ayrılırken birlikte yola çıktığı kimseler de "ehl" kavramıyla ifade olunmaktadır: "*Mûsâ, ehline, 'bir ateş fark ettim. Size belki de ısınmanız için ondan bir parça kor getireceğim veya da ateş sayesinde bir yol bulurum' demişti.*"¹¹⁷ Müfessir Râzî, buradaki "ehl" kavramından Hz. Musa'nın hanımı, çocuğu ve hizmetçisi olmak üzere üç kişinin anlaşılabilirliği gibi sadece hanımının da anlaşılabilmesinin mümkün olduğunu söylemekte, ancak ikinci görüşün kabulü durumunda "ehl" lafzının zahir anlamının dışına çıkılabileceğini, oysa lafzın tekilden ziyade çoğul olan bir guruba işaret ettiğini beyan etmektedir.¹¹⁸ Bu durumda kavramın açık bir şekilde Hz. Musa'nın aile efradını ifade için kullanıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Fetih suresinde de "ehl" kavramı aile anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamberin hacc için Mekke'ye doğru hareket ettiği sırada, müşriklerin saldırıcaıkları haberi üzerine Medine çevresindeki birtakım kabileler ve bedeviler, Kureş'in saldırmasından korkarak birlikte hacca gitmekten imtina edip kaçmak istemişler ve geride kalmışlardı. Hz. Peygamberin Mekke'ye doğru hareketinden sonra bu yolculuğa katılanların sağ salim geri dönemeyeceğini söylemişler¹¹⁹ ve bu âyette açık bir şekilde şöyle haber verilmişti: "*Aksine siz,*

113 Âl-i İmrân 3/121; en-Nisâ 4/35, 92; el-Mâide 5/89; el-A'râf 7/83; Hüd 11/40, 45, 46, 81; Yusuf 12/25; Meryem 19/16; Tâhâ 20/10, 29; el-Enbiyâ 21/84; eş-Şuarâ 26/170; en-Neml 27/7, 57; el-Kasas 28/29, 43; el-Ankebût 29/32; ez-Zümer 39/15; eş-Şûrâ 42/45; el-Feth 48/12.

114 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/161.

115 Âl-i İmrân 3/121.

116 Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/408; Beydâvî, *Envaru't-tenzil*, 2/36; Nesefî, *Tefsir*, 1/287.

117 Tâhâ 20/10. Ayrıca En-Neml 27/7.

118 Râzî, *Mefâtih*, 22/16.

119 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/212.

resulün ve müminlerin artık ehillerine hiç dönemeyeceklerini zannettiniz, bu gönlünüze hoş geldi. Kötü zanna kapıldınız ve kaybedenler siz oldunuz!"¹²⁰ Yine burada da "ehl" lafzı ile aile kastedilmiş ve "هم" zamirine izafe edilmek suretiyle Hz. Peygamberin ve onunla birlikte Mekke'ye hareket eden müminlerin ailelerine işaret edilmiştir. Yine Hz. Nuh'un, kendisine iman etmeyen ve gemiye binmekten imtina eden oğlunu boğulmaktan kurtarmak istediğinde Allah'a: "*Ey rabbim! muhakkak oğlum da ehlimdendir...*"¹²¹ şeklindeki seslenişinde ve Allah'ın ona verdiği: "*O, senin ehlinden değildir...*"¹²² şeklindeki cevabında zikredilen "ehl"den kastedilen de Hz. Nuh'un ailesidir. Her ne kadar ikinci ayette geçen ilgili kavramın iman eden zümre/ümmet anlamına geldiği görüşü ileri sürülmüş ise de¹²³ esasen aile anlamının kastedilmiş olması daha uygundur. Çünkü Sâffât sûresinde yer alan: "*Nitekim kendisini ve ehlini o büyük felâketten kurtardık ve sadece onun soyunu/zürriyetini kalıcı kıldık.*"¹²⁴ Mealindeki ayetlerden, onun gemiye ailesini bindirdiğini, bunların dışında herkesin boğulduğunu ve sadece onun soyunun devam ettiğini anlıyoruz. Yukarıda üzerinde durduğumuz ayetlerde ise iman etmeyen oğlu Allah'ın ihtarı ile mümin olan ehlinden ayrılmıştır. Dolayısıyla Hz. Nuh'un bu talebi, gözlerinin önünde çocuğunun göz göre göre boğulduğunu gören bir babanın Allah'ı iltica edip onu kurtarma talebinde bulunmasından başka bir şey değildir ve bu da bir baba olan Hz. Nuh için de gayet tabii bir istektir.

Bünyesinde barındırdığı ünsiyet, ihtisas/has kılma, taalluk/ilişkili olma, sahiplik, yakın olma/kurbiyet ve bir yapı içerisinde o yapıyı benimseyip onunla bütünleşme manalarına sahip "ehl" kavramı aile anlamında kullanıldığı takdirde, aynı sosyal çevrede mevcut şartlara adapte olmak suretiyle aralarındaki çok güçlü bağlardan dolayı birbirleriyle uyumlu, ortak normları benimseyen, bu normlar doğrultusunda hareket eden ve dış tesirlere kapalı bütüncül bir sosyal yapıya işaret etmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamıyla "ehl" lafzının Türkçemizdeki tam karşılığı toplumun en küçük yapısal birimini ifade eden "ocak" kavramıdır.¹²⁵

120 el-Feth 48/12.

121 Hûd 11/45.

122 Hûd 11/46.

123 Zemahşeri, *Keşşâf*, 2/398.

124 es-Sâffât 37/76-77.

125 Hilmi Ziya ülken, Ocak'ı Ev veya barınak halini almış aile şeklinde tarif etmekte ve burada kan bağları olan zümre ile yerleşme zümresi olan barınak'ın birleştiğini dile getirmektedir. "Konak", baba buyruğu ailesine, "ocak" ise parçalanmış ve küçülmüş aileye işaret etmektedir. Ülken, *Söz-lük*, 217, 306.

“Ehl” kavramı Kur’ân’da aynı zamanda Nisâ suresinde “cariye **sahibi/efendisi**” anlamında kullanılmıştır: “İçinizden mümin ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mümin câriye kızlarınızdan alabilir. Allah imanınızı daha iyi bilmektedir. Birbirinizden türeyip gelmektesiniz. Öyleyse iffetli yaşamaları, zina etmemeleri, gizli dost tutmamaları şartıyla ve ehillerinin de izniyle onları nikâhlayın, mehirlerini de âdete uygun olarak verin...”¹²⁶ Nikah ahkâmını konu edinen bu âyette hür kadınlarla evlenme imkanı bulamayan bir kimsenin cariyelerle evlenmesinin şartları sıralanmaktadır. Mevzu bahis şartlardan biri de ehillerinden izin alınmasıdır. Burada cariyelerin ehillerinden kast edilen, onların sahipleri veya bir başka ifadeyle efendileridir. Müfessir Râzî’nin beyanına göre İslam âlimleri, efendisinin izni olmadan bir cariye ile evlenmenin caiz olamayacağı noktasında ittifak etmişlerdir.¹²⁷ Kavram, yine aynı surenin şu âyetinde de “sahip” anlamına gelmektedir: “Allah, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder...”¹²⁸ Hz. Peygamber, Mekke’yi fethettiğinde Kabe’nin anahtarından sorumlu olan ve henüz Müslüman olmayan Osman b. Ebî Talha’da bulunan anahtarı ondan almış ve amcası Abbas b. Abdulmuttalib’e vermek istemiş ve bunun üzerine üzerinde durduğumuz âyet nazil olunca Hz. Peygamber anahtarı tekrar Osman b. Ebî Talha’ya iade etmiştir.¹²⁹ Âyetin bu olay üzerine inmesi, onun bu olaya tahsisini gerektirmez. Bu âyetin hükmüne emanetin tüm çeşitleri pekâlâ girebilir. Esasen emanet, sahibi tarafından bir başkasına bırakılan şeydir. Dolayısıyla burada “emaneti ehline veriniz” emri, hem ona sahip çıkabilecek yeterliliğe sahip kimseye veriniz anlamına, hem de yanınızdaki emanetleri sahiplerine veriniz anlamına gelebilmektedir.¹³⁰ “Ehl” kavramının zamire izafe edilerek sahip anlamında kullanıldığı bir başka âyet Fâtır sûresinde de geçmektedir: “Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taşıyor ve kötülük tuzakları kuruyorlardı. Oysa kötülük tuzakları, (o tuzakların) ehillerinin ayağına dolaşır. Yoksa onlar öncekilere uygulanan yasalardan başkasını mı bekliyorlar? Allah’ın yasalarında asla bir değişme bulamazsın...”¹³¹ Âyette kötülük getiren tuzaklar zikredildikten sonra “أَهْلِهِ” şeklinde bir terkiplerle söz konusu tuzağı hazırlayan kimseye işaret edilmiştir. Burada, bir fiili gerçekleştiren kimse o fiilin adeta sahibi olduğu için kötülük tuzakları kuran kimseler de o tuzakların sahibi olmuş olurlar.

126 en-Nisâ 4/25.

127 Razî, *Mefâtiḥ*, 10/50. Ayrıca bakınız: Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/500; Kurtubî, *Camî*, 5/141; Beydâvî, *Envâru’l-tenzîl*, 2/69.

128 en-Nisâ 4/58.

129 Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 4/491.

130 Razî, *Mefâtiḥ*, 10/109.

131 el-Fâtır 35/43.

"Ehl" kavramı Kur'ân'da aynı zamanda kişi zamirine izafe edilmek suretiyle "**üm-met**" anlamlarına gelecek şekilde de yer almaktadır. Meryem suresinde geçen şu âyet buna örnektir: "*Ehline namazı ve zekâtı emrederdi ve rabbinin rızâsına ermişti.*"¹³² Hz. İsmail ile ilgili olan bu âyette onun ehline namazı ve zekâtı emrettiği ifade olunmaktadır. Müfessirlerin beyanına göre âyette bahsi geçen Hz. İsmail'in ehlinden kastedilen kimseler onun ümmeti olduğudur.¹³³ Yine "ehl" lafzı Tâhâ suresinde geçen şu âyet de ümmet veya kavim anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır: "*Ehline namazı emret, kendin de bunda kararlı ol. Senden rızık istemiyoruz; asıl biz seni rızıklandırıyoruz...*"¹³⁴ Bu âyette muhatap Hz. Peygamber olurken, onu ehli de ümmeti olmuştur.¹³⁵

Kavram, şahıs zamiri ile **Hz. Peygamber ve ashabını** ifade etmek üzere de geçmektedir. Nitekim Bakara suresinde geçen şu âyette buna işaret edilmiştir: "*Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahdır. Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'dan (insanları) engellemek, ehlini oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük günahdır...*"¹³⁶ Hacc için yola çıktığında Hz. Peygamberin Hudeybiye'de durdurulması üzerine o yıl Allah'ın elçisi ve Müslümanlar Mescid-i Harâm'a girememişlerdi. Bu olayın anlatıldığı âyette "ehl" lafzı "أَهْلِهِ" şeklinde Mescid-i Harâm'a izafe edilmiştir. Tefsirlerde, genellikle Mescid-i Harâm ehlinin Hz. Peygamber ve ashabı olduğu yönünde görüş beyan edilmiştir.¹³⁷ Çünkü mukaddes ve temiz olan bu bölgeye ancak madden ve manen temiz olan ve Allah'ın rızasına uygun yaşayan Hz. Peygamber ve ashabı layıktır. Bu çerçevede "ehl" lafzını "Mescid-i Harâm'a layık olan kimseler" şeklinde çevirmek de oldukça isabetli gözükmektedir.

Neticede zamirler vasıtasıyla kişilere izafe edilen "ehl" sözcüğünün, kan, din ve aidiyetlik gibi birtakım bağlarla kişiler etrafında meydana gelmiş olan sosyal gurupları tanımlamakta olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu bağlar, oldukça güçlü, birleştirici ve motivasyonu yükseltici bir özelliğe sahip olduğu için bunlarla oluşan gurupların biz bilincinin ve birlikte hareket etme yeteneğinin daha fazla olması beklenir.

132 Meryem 19/55.

133 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/238; Zemaşşerî, *Keşşâf*, 3/23; Begavî, *Meâlim*, 3/238; Razî, *Mefâtih*, 21/549.

134 Tâhâ 20/132.

135 Begavî, *Meâlim*, 3/281; Razî, *Mefâtih*, 22/115; Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 4/43; Neseî, *Tefsir*, 2/391.

136 el-Bakara 2/217.

137 Zemaşşerî, *Keşşâf*, 1/259; İbn Atıyye, *Muharraru'l-vecîz*, 1/290; Razî, *Mefâtih*, 6/390; Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 1/137.

Sonuç

“Ehl” kavramı âyetlerde karye, belde, medine, Medyen ve Yesrib gibi gelişmiş yerleşim yerlerine izafe edilmek suretiyle buralarda yaşayan toplumsal kitlelerin tamamını; beyt’e izafe edilmek suretiyle de toplumun en küçük birimi olan aile bireylerini ifade etmektedir. Bu yönüyle “ehl”, her ne kadar tekil bir yapıya sahip olsa da genelde anlam olarak çoğula işaret etmektedir.

Diğer taraftan söz konusu kavram, ifade edilen mekânlara izafe edilerek insanların mekânsal aidiyetlerine vurgu yapmakla birlikte, Kur’ân’ın sunduğu veriler, mekânların inkarcı ehillerinin esasen hakkı inkar ve tezkibde, hakka mukave-met gösterme noktasında aynı mekanı paylaşan ve vahye dayalı olmayan İslam dışı bir inanç birlikteliğine sahip olduklarına da işaret etmektedir. Aynı veriler, mekânların mümin ehillerinin, hakkı benimseme noktasında aynı mekânı paylaşan ve vahye dayalı olan İslâmî bir inanç birlikteliğine sahip olduğuna vurgu yapmaktadır.

Kur’ân, her ne kadar şia aksini iddia etmiş olsa da peygamberlerin eşlerinin de peygamber ailesi içerisinde olduğuna “ehl” kavramıyla işaret etmiştir. Âyetlerde yer alan ehl ve bayan eş kavramlarının birlikte kullanımları ve aileye tekabül etmeleri bu gerçeği destekler mahiyettedir. Öte yandan “ehl” lafzının sözlüklerde bir erkeğin eşi için kullanılabilirdiği gerçeği de peygamber eşlerinin peygamber ailesi içerisinde değerlendirilmesi gerektiği düşüncesine kapı aralamaktadır.

Aile anlamında kullanıldığı takdirde “ehl” kavramı, aynı sosyal çevrede mevcut şartlara adapte olmak suretiyle aralarındaki çok güçlü bağlardan dolayı birbirleriyle uyumlu, ortak normları benimseyen, bu normlar doğrultusunda hareket eden ve dış tesirlere kapalı bütüncül bir sosyal yapıya işaret etmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Ahret ahvali içerisinde cehenneme girenlerin dünyada yaptıklarından duydukları pişmanlıkları ve birbirleri ile çekişmelerini haber veren âyetler bütünü içerisinde geçen “ehl” kavramı, bir kişinin ait olduğu ve içirişinde ikamet ettiği yeri belirtmek üzere kullanılan “karye ehli” terkindeki “ehl” kavramıyla aynı anlamı taşımaktadır. Müşrikler de tıpkı bir yerde ikamet edip orada yaşayan ve oraya ait olan kimseler gibi cehenneme girecekler, orada ikamet edecekler ve oraya ait olacaklardır. Böylece oranın ehli haline geleceklerdir.

Zamirler vasıtasıyla kişilere izafe edilen “ehl” ise, kan, din ve aidiyetlik gibi birtakım bağlarla kişiler etrafında meydana gelmiş olan sosyal gurupları tanımlamaktadır. Söz konusu bağlar, oldukça güçlü, birleştirici ve motivasyonu yükseltici bir

özelliğe sahip olduğu için bunlarla oluşan gurupların biz bilincinin ve birlikte hareket etme yeteneğinin daha fazla olması beklenir.

Neticede Kur'an'da yer alan ve mekân, inanç ve davranış birlikteliğine işaret eden "ehl" sözcüğü, yapısı ister büyük ister küçük, sayısı ister az ister çok olsun kişi, mekan, din ve kutsal metin gibi ortak bir paydada bir araya gelen ve aralarında çok sıkı bağlarla birbirlerine bağlı olan ve gerektiğinde ortak bir tavır sergileyebilen guruplara vurgu yapmaktadır. Söz konusu gurupların kolektif bir güce sahip olduklarını, mensuplarını muhafaza ve müdafaa etmede kolektif hareket ettiklerini ve bir tehdit olarak gördükleri oluşumlara karşı birlikte hareket ettiklerini ayetlerden öğrenmekteyiz.

Kaynakça

- el-Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud b. Abdullah. *Rûhu'l-Meânî fi't-tefsiri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-sebi'l-meânî*. Thk. Ali Abdulbarî Atıyye. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415.
- Asım Efendi. *el-Okyanusu'l-basit fi tercimeti'l-kâmûsi'l-muhît*. Çev. Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- el-Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah. *el-Furûku'l-luğaviyye*. Thk. Muhammed İbrahim Selim. Kahire: Dâru'l-İlm ve's-Sekâfe, b.t.y.
- Atalay, Orhan. "Kur'an'da Sosyal Grup İfade Eden Kavramlar". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, (2001), 197-231.
- el-Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud. *Meâlimu't-tenzîl*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420.
- el-Beydâvî, Nasruddîn Ebû Saîd. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. tahk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşî. Beyrut: Dâru İhyâi'd-Turâsi'l-Arabî, 1418.
- Bozkurt, Nebi. "Medine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 305-311. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh fi'l-luga*. Thk. Ahmed Abdulğafûr Atâr. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1407.
- Çelik, Ömer. "Kur'an-ı Kerim'de "Ehl" Kavramı ve Peygamber Aileleri". *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 23 (2014), 6-11.
- ed-Dâmiğânî, Huseyn Muhammed. *İslâhu'l-vucûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Thk. Abdulazîz Seyyid el-Ehl. Beyrut: Daru'l-İlm, 1983.
- Durmuş, Zülfükar. "Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Gruplar". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/3 (2003), 17-46.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Endelusî. *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*. Thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher. *Tehzîbü'l-luga*. Thk. Muhammed Avz Mer'ab. Beyrut: Dâru't-Turâsi'l-Arabî, 2001.

- el-Ferâhîdî, Ebû Abdîrahmân Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbu'l-ayn*. Thk. Mehmi Mazûmî-İb-rahim es-Semirrâî. B.y.y.: Dârü'l-Mektebeti'l-Hilâl, b.t.y.
- el-Fîrûzâbâdî, Meccuddîn Muhammed b. Ya'kub. *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l Kitâbi'l-azîz*. Nşr. Muhammed Ali en-Neccâr. Kahire: Lecnetü İhyâi't-Turâsi'l-İslamî, 1996.
- el-Hamevî, Yakut b. Abdillâh. *Mu'cemu'l-buldân*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1995.
- Hamidullah, Muhammed. *el-Vesâiku's-siyasiyye*. Çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Kitabevi, 1997.
- Harman, Ömer Faruk. "Medyen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/346-348. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- el-Hâzin, Alâuddin Ali b. Muhammed. *Lübâbü't-te'vîl fî maâni't-tenzil*. Thk. Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1415.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tânusiyye, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdilhak el-Endulûsî. *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. tahk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1422.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*. Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. B.y.y.: Dâru'l-Fikr, 1399.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l-Arab*. Beyrût: Dâru Sâdr, 1421.
- el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râgîb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*. Thk. Saffân Adnân ed-Dâvûdî. Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem-Dâru's-Şâmiyye, 1412.
- el-Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Camî li ahkâmi'l-Kur'an*. Thk. Ahmed el-Berdûni-Ahmed el-İftiyîş. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1964.
- Muhammed Fuâd Abdulbakî. *Mu'cemül-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- el-Münâvî, Muhammed Abdurraûf. *Feyzu'l-kadîr şerhu câmiî's-sağîr*. Mısır: el-Mektebetü't-Taciriyye-tü'l-Kübra, 1356.
- en-Nesefî, Ebu'l-Bekât Abdullâh b. Ahmed. *Tefsîru Nesefî*. neşr. Yusuf Ali Bedivî. Beyrut: Daru'l-Kelîmu't-Tayyib, 1998.
- Öz, Mustafa. «Ehl-i Beyt». *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/498-501. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- er-Razî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâi'd-turâsi'l-arabî, 1420.
- es-Semhûdî, Nureddin Ali b. Ahmed. *Vefâ'ü'l-vesfâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*. Nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, b.t.y.
- Şahin, İskender. *Kur'an-ı Kerim ve Sami Dillerinde Ortak Sözcükler*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- et-Tirmizî, Muhammed b. Ali b. Hasen el-Hakîm. *Nevâdiru'l-usûl fî ehâdisi'r-rasûl*. Thk. Abdurrahman Umeyrat. Beyrut: Dâru'l-Cil, b.t.y.
- Tuna, Korkut. *Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Bir Sosyolojik Deneme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1987.
- Tuncer, Faruk. "Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Grup İfade Eden Kelimelerin Nüzul Sürecindeki Değişimleri". *EKEV Akademi Dergisi* 16/53 (2012), 1-24.

İskender ŞAHİN
Kur'an'da Ehl Kavramına Bakış

et-Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. Hasan. *et-Tıbyân fî tefsîri 'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Habib Kasir el-Amili. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, b.t.y.

Ülken, Hilmi Ziya. *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: MEB. Basımevi, 1969.

el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed. *el-Vecîz fî tefsîri 'l-kitâbi 'l-azîz*. Thk. Saffân Adnân Dâvûdî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1415.

ez-Zeccâc, İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni 'l-Kur'ân ve i'râbüh*. Thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.

ez-Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *Esâsu 'l-belâğa*. Thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1419.

ez-Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi 'l-tenzil*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1407.

